

Moda i antropologija

U poslednjih desetak godina obim relevantnih radova i monografija iz oblasti studija mode znatno je porastao. Za njihovo publikovanje najzaslužnija je izdavačka kuća Berg (sada Bloomsbury Publishing), čije izdanje predstavlja i najuticajniji časopis koji se bavi modnim fenomenom – *Fashion Theory*.¹ Savremena literatura o modi i odevanju iskoračila je iz tradicionalnih istraživanja usmerenih ka objektu, koja su akcenat stavljala na identifikaciju, opis i klasifikaciju odevnih predmeta karakterističnih za odgovarajući istorijski trenutak. Sada autori pažnju usmeravaju na širi sociokulturni kontekst, analizirajući složene međuodnose mode, ekonomije, politike, potrošačke kulture, etniciteta, popularne kulture ili roda. Doprinos antropologije ovim tematskim studijama nije zanemarljiv. Uvođenjem koncepta kulture, terenskim istraživanjem i holističkim pristupom (Eicher 2000), etnografska istraživanja poput onih o školskim uniformama u Japanu Brajana Mekveja, debitantskim balovima u SAD-u Majkla Hejnsa ili biografiji *second hand* odeće u Zambiji Karen Tranberg Hansen problematizovala su modu u dijalogu sa političko-ekonomskim institucijama, ideologijama, ritualima, društvenom hijerarhijom, masovnom produkcijom i proizvodnjom lokalnih značenja.

Želeći da istraživanje odevanja zatalasa i na našim prostorima, uredništvo *Etnoantropoloških problema* odlučilo je da ovu svesku posveti studijama mode. Uvažavajući interdisciplinarnost ovih studija, ono je okupilo istoričare umetnosti, antropologe, etnologe i teoretičare mode kako bi zajedno razmotrili pitanje relevantnosti ovog fenomena u konstrukciji različitih identiteta (rodnih, seksualnih, klasnih, religijskih ili supkulturnih), te sagledali složene odnose mode i ideologije. Danas veoma aktuelno pitanje uloge i značaja modnih zbirki u muzejima takođe je potaknuto u zborniku. Ipak, pre nego što pojedinačno predstavimo radove smatramo da je opravdano pozabaviti se određenjem samog pojma mode.

Na osnovu kriterijuma odnosa prema prostoru i vremenu u nauci se dugo pravila razlika između tzv. „fiksno“ i „modno“ načina odevanja. Za ovu distinkciju zaslužan je Fligel, jedan od najpoznatijih interpretatora odevanja iz perspektive psihoanalize. „Fiksni“ kostim, kao onaj koji se sporo menja kroz vreme ali se prostorno veoma razlikuje, ovaj autor oštro suprotstavlja prostorno ujednačenoj modi

---

¹ Od 2015. godine publikovanje ovog časopisa preuzela je izdavačka kuća Routledge.

koju karakterišu brze promene stilova. Dok moda dominira na Zapadu, „fiksni“ kostimi su redovno izvan zapadnih uticaja (Barnard 1996, 13–14).

Fligelove ideje dalje su razvili antropolozi Prokter i Polhimus. Te dve vrste odeće oni povezuju sa razumevanjem vremena koje odražavaju: „tradicionalna, anti-modna odeća je model kontinuiteta vremena (zadržavanje status quo), a moda model vremena kao promene“ (Polhemus *et al.* 1978, 13). I drugi teoretičari modu jednoznačno vezuju za promenu (vidi Липовецки 1992, Wilson 2003).

Pored toga što se izjednačava sa kontinuiranim uvođenjem novina, u nauci je moda često posmatrana i kao proizvod kapitalizma. Ova teza je proizašla iz radova Georga Zimela i Torstena Veblena, „koji razvoj mode povezuju sa pojavom diskursa individualizma, klase, civilizacije i konzumerizma“ (Craik 1993, 3). U interpretaciji ovih autora traganje za oznakama individualne različitosti u gornjim klasama otkvačilo je proces uvođenja novina i potpomoglo raskid sa svetom nepomične tradicije.

Međutim, savremeni teoretičari smatraju da je potreban prevrat u konceptualizaciji samog pojma. Pozivajući se na antropološka istraživanja bračnog para Stratern, Dženifer Krejk je pokazala da i ne-zapadne kulture u sferi odevanja i dekoracije tela mogu pokazivati „promene, individualne varijacije, demonstraciju ličnih atributa i specifikaciju položaja unutar referentne grupe“ (Craik 1993, 25). Želeći da napravi otklon od ranijih stanovišta, ona pažnju usmerava na istraživanje odnosa između tela i odeće, definišuću modu kao „telesnu tehniku koja artikuliše određene aspekte jezika, gestova i disciplina obučenog tela (*trained body*) u njegovom habitusu“ (Ibid, 17). Posredstvom različitih telesnih stilova, jedan nosilac se razlikuje od drugog, jedna grupa od druge.

Utemeljujući savremene studije materijalne kulture Denijel Miler je ujedinio pristup tekstilu, modi i (tradicionalnom) odevanju. U teorijskom razmatranju ovog autora Max Marina suknja nošena u Njujorku ili Londonu i pokrivač sa Kukovih ostrva predmet su istog načina razumevanja (Miller 2005, 5). Oba predmeta objektiviraju ideologiju, rod, klasu, moć i društvene vrednosti, te se mogu tumačiti istom naučnom aparaturom.

Uvažavajući ove intelektualne debate, časopis *Fashion Theory* ponudio je radikalno drugačiju definiciju mode određujući je kao „kulturnu konstrukciju otelovljenog identiteta”.² Tako su savremena istraživanja zamaglila razlike između odeće i mode smeštajući ih u isto polje naučnog interesovanja. Usvajajući ove tendencije, u zborniku *Moda i antropologija* prepustili smo se izazovu da jednovremeno odgonetnemo značenje hidžaba kod muslimanki u Novom Pazaru i modnih praksi gej muškaraca u Beogradu.

Radovi u zborniku, uslovno rečeno, pripadaju dvema celinama. Prva celina razmatra pitanje relevantnosti mode pri izgradnji identiteta, dok druga posmatra modu kao vizuelno sredstvo za izražavanje ideologije.

² <http://www.bergfashionlibrary.com/page/99/fashion-theory>

Određujući odeću kao složeni značenjski sistem Iva Jestratijević analizira ulogu mode u konstrukciji rodnih i seksualnih identiteta. Od uspostavljanja korenitih razlika između muškog i ženskog odevanja u XIV veku, istorija mode kretala se u pravcu međusobnog pozajmljivanja kodova. Proces urušavanja simboličkih granica između muške i ženske mode postepeno se premeštao iz sfere omladinskih potkultura u mejnstrim, te se nekada utvrđene granice rodnih identiteta danas sve više dovode u pitanje.

Posmatrajući telo kao mesto kulturno-političkih borbi i društvenih previranja Miloš Đurović analizira nošenje hidžaba od strane muslimanki u Novom Pazaru. Interpretacijom telesnog ponašanja pripadnica islamske veroispovesti i njihovih ličnih priča, autor dolazi do zaključka da posredstvom ovog komada tkanine novopazarske muslimanke pokazuju otpor prema zapadnocentričnom konceptu sloboda i/ili sekularnog liberalizma i istovremeno grade rodne identitete u skladu sa sopstvenim religijskim sistemom.

Ildiko Erdei i Nebojša Savić tumače uzajamno konstitutivan odnos između odeće i gej muškaraca. Kako je za generacije homoseksualaca eksperimentisanje s odevnim kodovima predstavljalo sredstvo izražavanja razlike u odnosu na okruženje i prepoznavanje u grupi srodnih osoba, autori postavljaju tezu da se usredsređenost na stil vremenom razvila u modni ekspertizam. Na etnografskom materijalu prikupljenom u Beogradu autori su pokazali da moda igra značajnu ulogu ne samo u ispoljavanju seksualnih identiteta, već i (pot)kulturnih i društvenih distinkcija, npr. razlikovanje između gej „elite“ (modnih eksperata) i „običnih“ pripadnika zajednice.

Prateći portrete plemkinja i imućnih građanki u Hrvatskoj XVIII veka Katarina Nina Simončić analizira modu rokokoja na ovom kulturnom prostoru. Ona konstatuje malo vremensko odstupanje u odnosu na modne hirove Pariza i Londona: stilovi madam Pompadur ili Marije Antoanete širili su se brzo zahvaljujući razvijenim kulturnim i trgovačkim vezama konstituišući klasne identitete hrvatskih „velikih dama dokolice“.

Mirjana Menković se bavi odnosom Jovanke Broz prema modi u tri vremenska perioda: 1952–1961, 1962–1971, 1972–1980. Razmatrajući problematiku preciznog protokola, ona prati evoluciju odevnog stila jugoslovenske „prve dame“, koji se kreao od glamuroznog i elegantnog (modnog) do konzervativnog (antimodnog ili nemodnog). Oslanjanje na modne salone, privatnu krojačku praksu i strane modne kuće vremenom je zamenilo angažovanje domaćih modnih dizajnera.

Posmatrajući odeću kao metaforu vremena Simona Čupić analizira pažljivo birane imidže bračnog para Kenedi. Prema autorki, trodelni panel Džejmsa Rozenkvista *Novoizabrani predsednik (1960–61/1964)*, predsednički portreti Elejn de Kuning i slika *Ka konačnom iskazu o dolazećim trendovima u muškoj modi i modnim detaljima (a) Hajde da zajedno istražujemo zvezde* Ričarda Hamiltona

zajedno kreiraju idealizovanu sliku „novih granica“ konstruišući Džona Kenedija kao ličnost posvećenu promenama, modernosti i progresu kao društvenom imperativu.

Stefan Žarić se zalaže za novo intelektualno i vizuelno čitanje mode. Analizirajući inostrane i domaće modne izložbe u tekućoj godini, autor postavlja pitanje uloge mode u muzejima sagledavajući ih kao vid govora o kulturi. Nepostojanje savremene nacionalne muzeologije mode autor vidi u nedostatku institucija koje se bave obrazovanjem kadrova za teorijsko promišljanje mode (izuzimajući Odeljenje za etnologiju i antropologiju) i odsustvu prevoda ključnih dela.

*

Zahvaljujući uređivačkoj koncepciji redakcije *Etnoantropoloških problema* i zalaganju njene glavne urednice prof. dr Dragane Antonijević, po prvi put u domaćoj antropologiji pred čitaocima se našao temat posvećen modi kao kulturnom fenomenu. Posebno smo radosni što su se pozivu da pišu radove odazvali i autori iz regiona – Hrvatske i Crne Gore. Nadamo se da će publikovani članci inspirisati studente i druge istraživače da se uhvate u koštac i sa drugim naučnim problemima iz ove oblasti, jer je tumačenje mode kao društvene ideologije ključno za adekvatno razumevanje modernog i postmodernog sveta.

dr Danijela Velimirović

Literatura

- Barnard, Malcolm. 1996. *Fashion as Communication*. London – New York: Routledge.
- Craik, Jennifer. 1993. *The Face of Fashion: Cultural Studies in Fashion*. London: Routledge.
- Eicher, Joanne. 2000. Anthropology of Dress. *Dress* 27: 59-70.
- Липовецки, Жил. 1992. *Царство пролазног: мода и њена судбина у модерним друштвима*. Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Miller, Daniel. 2005. „Introduction“. In *Clothing as Material Culture*, eds. Susanne Küchler and Daniel Miller, 1–19. Oxford: Berg.
- Wilson, Elizabeth. 2003. *Adorned in Dreams. Fashion and Modernity*. London: I.B. Tauris.